

Els esponggers grecs a la Barcelona de principis del s. XX: el testimoni de la família Rinos

Helena Badell

A principis del segle XX es van instal·lar a Barcelona diverses famílies d'origen grec que es van dedicar al comerç d'esponges: els Rinos, els Munujos, els Varkàs, els Scufesis, els Patris i els Sakelis. La seva història és interessantíssima per a qui vulgui conèixer les relacions entre Catalunya i la Grècia contemporània. Tot i que coincideix amb una època en què els grecs s'escampaven arreu del món buscant fortuna i en què Catalunya rebia nous habitants, la confluència d'aquest origen i d'aquest destí no era del tot habitual. Ho era una mica més, en canvi, la professió a què es van dedicar: el comerç d'esponges era una ocupació molt pròpia d'algunes illes gregues, i aquestes famílies, tal com havien fet altres grecs de la diàspora en altres indrets d'Europa i del món, van saber desenvolupar-la i mantenir-la a Barcelona fins a inicis dels anys 90. La seva és, però, una història encara no escrita. De moment, en guarden la memòria els seus descendents, amb alguns dels quals, concretament la Maria, l'Anastasi i l'Esther Rinos, vaig tenir la sort de trobar-me en dues ocasions, el 22 de setembre de 2023, a Barcelona, i el 20 d'octubre del mateix any, a Badalona. Dels records que em van explicar i d'algunes aportacions posteriors de la Rosaura Rinos, germana de l'Esther, neix el relat que ve a continuació.

L'avi Anastàssios Rinos, nascut a Andimàkhia, un poble de l'interior de Kos, al Dodecanès, fou un d'aquests pioners. Ell no va ser mai pescador d'esponges, sinó comerciant. I si bé no va néixer a Kàlimnos, les ganes de prosperar el van dur a desplaçar-s'hi, en una primera etapa, per posteriorment viatjar a Madrid i després a Barcelona. Així ho explica els seu nét Anastasi:

El meu avi durant uns anys, de jove, fa de carter del poble, *takhidromos*, com diu la cançó. Va fent-se gran. En algun moment té la inquietud que se li fa molt petit Kos [...]. Bé, llavors ell se'n va perquè, en aquell moment, a Kàlimnos hi ha una cosa que està funcionant molt bé, que és la venda i l'exportació d'esponges naturals. Hi ha molts pescadors i molts industrials que es dediquen a la pesca de l'esponja, i ell té aquesta dèria de... té ambicions. Aleshores, se'n va a Kàlimnos a fer fortuna. I allà, de moment, no es dedica a això, sinó que segueix fent de carter. I llavors va a entregar el correu a casa d'una noia, una casa que és també una fleca, va a aquesta casa i sembla que allí va començar una relació entre ells. Ella va ser la meua àvia, Katerina. És la Katerina.

Segons expliquen els seus néts, l'àvia Katerina, o Catalina, Bil·liris la van conèixer molt poc, perquè el gruix de la família vivia a Kàlimnos i tan sols puntualment venien a Catalunya. Pel que fa a Anastàssios, en algun moment cap al tombant de segle va decidir viatjar a Madrid, com els Munujos, compatriotes seus, i va anar a fer d'aprenent al costat dels grecs que ja estaven instal·lats a Madrid com a importadors d'esponges, els Alexiadis. Hi va aprendre l'ofici i pocs anys després, enyorat del mar, es va instal·lar amb la seva família a

Barcelona, on va emprendre el seu propi negoci. Segons el relat familiar, va començar venent esponges pels carrers de la ciutat fins a obrir una botiga i un magatzem amb un espai per a l'elaboració al carrer d'Escudellers Blancs. Anys més tard, cap al tombant dels anys 30, s'instal·len a l'Eixample, al número del 89 del carrer de Bruc, davant del Conservatori Municipal de Música.

La següent fotografia va ser feta uns anys més tard de l'arribada a Barcelona. Me la mostren l'Anastasi, que duu el nom del seu avi patern grec i la Maria, que duu el de la seva àvia materna catalana. Suposen, per l'edat dels que figuren a la imatge d'estudi, que és de l'any 1916. A la foto hi tenim el paterfamilias, Anastàssios Rinos, la seva dona, Katerina, amb la petita Sevastula o Tuli asseguda a la falda, i els altres joves i infants fills de la parella: Kal·liopi, Miquela, Enriqueta, Maria, Kondilo, Drosos, Crisòstom o Tome, a la falda del pare, i Basília. Hi falta Vassilis, o Basili, justament el pare de l'Anastasi i de la Maria, que era l'únic que encara no havia nascut. Algunes de les germanes Rinos van acabar tornant a Grècia, on havien nascut la majoria. En canvi, la Kal·Liopi, la Kondilo, l'Enriqueta, en Crisòstom, pare de l'Esther Rinos, la Catalina i la Rosaura i el Basili, pare de l'Anastasi i la Maria, van formar la família a Catalunya.

Tot i que no ho exclouen del tot, la família no té constància que en aquells anys haguessin tingut contactes amb els Kontos, que, quan hi arriben els Rinos, tenien el negoci a Barcelona.¹ S'especialitzen, però, en sectors diferents. Mentre que els Kontos ja s'estaven dedicant a la immersió amb diversos objectius, el corall, la recuperació de vaixells enfonsats i també l'esponja, Anastàssios Rinos es va dedicar a la importació, l'elaboració i la venda del producte.

L'Anastasi i la Maria recorden amb nostàlgia com es feia l'elaboració de l'esponja durant la seva infantesa i joventut i fins al tancament del negoci als anys noranta. En una zona hi havia el magatzem i en un pati interior unes «tines enormes», tres o quatre, que eren «com si fossin tines de vi, però partides per la meitat». Allí, s'hi elaboraven les esponges destinades a la higiene personal i també les d'ús industrial, que eren més fosques. L'elaboració era imprescindible per poder treure els mol·luscs, pedres i sorra que tenien encara a dins i consistia a banyar-les en uns compostos químics en les diferents tines i posteriorment arrodonir-les tallant-les i esquilant-les. A més d'aquesta elaboració, al taller es feia la selecció per mides i l'envasat per a la venda. Recorden també la botiga, en què no només venien esponges sinó també tota mena d'articles de neteja.

Anastasi Rinos, el fill del Basili, era el descendent destinat a continuar aquest negoci, perquè era l'únic noi dels Rinos. En Drosos havia mort jove i en Tome només havia tingut filles. Quan de gran l'Anastasi va decidir dedicar-se al cinema en comptes de l'empresa familiar, el seu pare va tenir un gran disgust. Sembla, en canvi, que la possibilitat que la descendència femenina en prengués el timó no va ser ni tan sols contemplada. Així, la Maria va poder triar lliurement la professió de logopeda.

El lligam amb Grècia es manté ferm, pels viatges de la primera generació entre un país i l'altre, pel manteniment de la llengua grega al negoci, en el contacte amb les altres famílies d'espongers, i per la pervivència d'alguns costums portats de Grècia. L'Esther i la Rosaura recorden, per exemple, que de petites anaven a reunions a casa d'altres famílies de la comunitat grega i també participaven en diverses festes tradicionals. D'acord amb aquestes tradicions, el patriarca Anastàssios Rinos i la seva esposa Katerina, creien fermament que les parelles dels seus fills només podien ser d'origen grec. Una raó era la diferència de religions. Però la més important era de tipus pràctic. A Grècia, els germans tenien l'obligació de mantenir les germanes fins que es casessin. Una part del patrimoni de la família havia de quedar per a elles i constituir la seva dot. Inversament, les dones amb qui es casaven els nois havien també d'aportar una dot. Aquesta qüestió era decisiva als ulls dels pares i va condicionar clarament els matrimonis. Així, excepte l'Enriqueta i la Miquela, que es van casar amb catalans, les filles d'Anastàssios Rinos es van casar totes amb grecs. L'Esther afegeix, per completar el quadre, que la Kondilo i la Kal·liopi es van casar concretament amb dos espongers vinguts de Kàlornos, de cognom Scufesis i Patris.

¹ Vegeu: Constantí Kontos, «Els Kontos, la nissaga grega de Cadaqués», *Αέριδες / Torre dels Vents* 2, pàgs. 131-138; i Constantí Kontos et alii, *Els Kontos. Una nissaga de bussos i corallers. De Grècia a Cadaqués*. Sant Vicenç de Castellet: Farell, 2020.

Els dos nois del patriarca no es van casar amb gregues, però van passar moltes peripècies per evitar-ho. En el cas d'en Basili, va festejar vuit anys amb la seva futura esposa, la Lolita Martí, catalana i sense dot, que no va ser acceptada a la família fins que va morir l'Anastàsios. Només llavors es van poder casar. Pel que fa a en Crisòstom, la història és més llarga. Després d'un fracàs amorós induït, segons sembla, per la intervenció de la família, i amb fortes conviccions polítiques va anar, als vint-i-sis anys, com a voluntari a la guerra. L'any 39, amb la retirada, va viure en diverses poblacions de França, Autariba (a prop de Tolosa), Montpeller i, finalment, a Bordeus. Des d'aquest port, pocs dies abans que entressin els nazis es va embarcar en un vaixell grec amb destí inicial cap al Japó. Quan va fer escala als Estats Units, al port de Galveston, va demanar asil polític a Mèxic, que li va ser concedit. A Mèxic, en les terres cedides pel govern als exiliats espanyols, es va dedicar a la ramaderia. En una fira a Guadalajara, hi va conèixer l'Hortensia Morales, nascuda a Chihuahua. Com a republicà i alliberat de la família, es va casar pel civil. Al cap d'un temps, el matrimoni va tornar a Barcelona amb la Catalina, la seva primera filla. Segons explica l'Esther, la seva mare pensava que en casar-se amb un grec aniria a viure a Grècia, però es va trobar que anava a Espanya, país pel qual no tenia cap simpatia. I encara tenia menys simpatia pel règim franquista.

Tornat a Barcelona, en Crisòstom, o Tome, va reincorporar-se al negoci d'esponges al costat del seu germà Basili. L'Anastasi, fill d'en Basili, tot i que finalment no va continuar el negoci, sí que hi va participar en la seva joventut. Recorda molt especialment un viatge que va fer amb el seu oncle Tome, el 1979, a Bodrum (Halicarnàs), en què va poder apreciar les seves dots com a negociant. L'oncle Crisòstom tenia un problema de visió, però tanmateix era capaç de valorar perfectament la qualitat de les esponges. Havia desenvolupat, a més, el mateix art de negociació i regateig que els comerciants de la Mediterrània Oriental. Segons expliquen l'Esther i la Rosaura, la compra de l'esponja era un procés lent. Els primers anys calia comptar fins i tot amb un viatge que podia durar dues setmanes: en tren fins a Marsella i després en diversos vaixells fins a Kàlimnos. Després calia estar-s'hi un temps, recollir informació de les esponges pescades, del seu preu i qualitat, i conèixer els interessos i les possibilitats dels altres compradors. La competència era important, especialment la dels compradors americans, també d'origen grec. En Crisòstom tenia informants a Kàlimnos que li donaven aquestes dades. Amb aquestes informacions, calia anar valorant les diverses propostes que anaven arribant. Una dada important a tenir en compte era el grau d'humitat de les esponges, perquè en podia incrementar el pes i, per tant, el preu. La diferència podia ser molt gran, ja que en compraven una gran quantitat. Perquè perdessin aigua, els pescadors les penjaven al sol, i després es pesaven. Un cop s'arribava a un acord econòmic, venia el moment de posar els cadenats. El venedor en tenia un i el comprador un altre i cadascú posava el seu a la porta del magatzem amb el producte emparaulat per tal que cap dels dos no hi pogués fer cap modificació abans de la compra.

En el viatge que va fer l'Anastasi amb l'oncle Crisòstom a Bodrum, que el 1979 ja va ser en avió, van emparaular la compra a un turc anomenat Homer. Van posar els cadenats, però

no van tenir en compte que el magatzem també tenia una finestra que donava al mar. Homer va aprofitar-ho, de nit, per mullar les esponges perquè pesessin més. Ells, per sort, se'n van adonar i van simular que se n'anaven enfadats per la maniobra d'Homer, però finalment amb un descompte substanciós en el preu, van tancar el tracte. Gràcies a la intel·ligència d'en Crisòstom, les esponges van arribar a Barcelona.

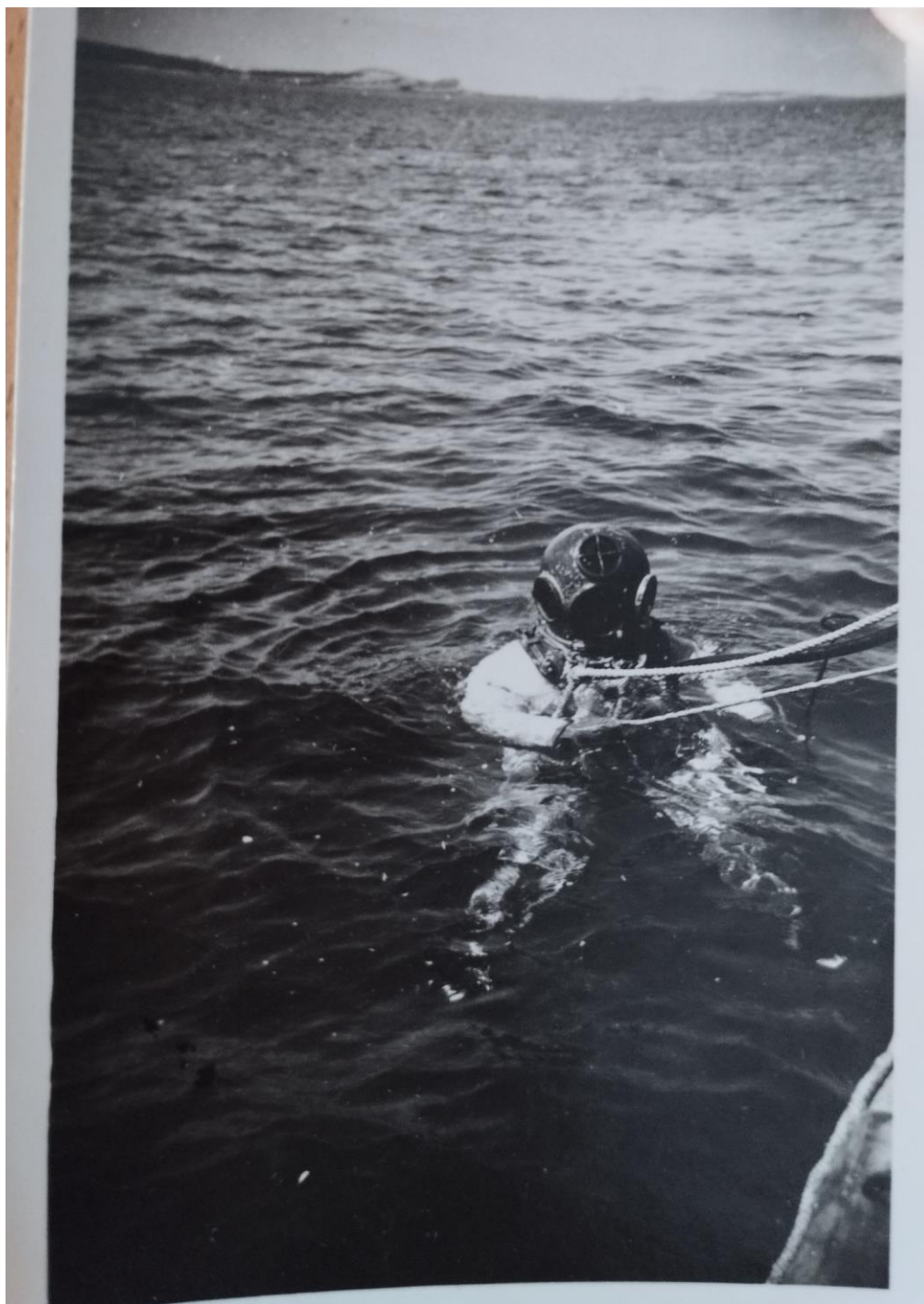
Aquesta és, doncs, una petita part de la història d'aquesta família grega catalana i un petit començament per a la reconstrucció de la història dels grecs a la Catalunya del darrer segle.

Crisòstom Rinos a Halicarnàs

Els germans Crisòstom i Basili Rinos a Bodrum amb una esponja.

Basili Rinos explicava que havia fet una única immersió amb escafandre a la seva vida, incentivat pels seus amics, que li volien fer aquesta foto.